

Friedrich Wilhelm Dresde

Comparatus Joelis de effusione Spiritus Sancti vaticinium cum Petrina ejusd. vaticinii interpretatione

Spec. 1

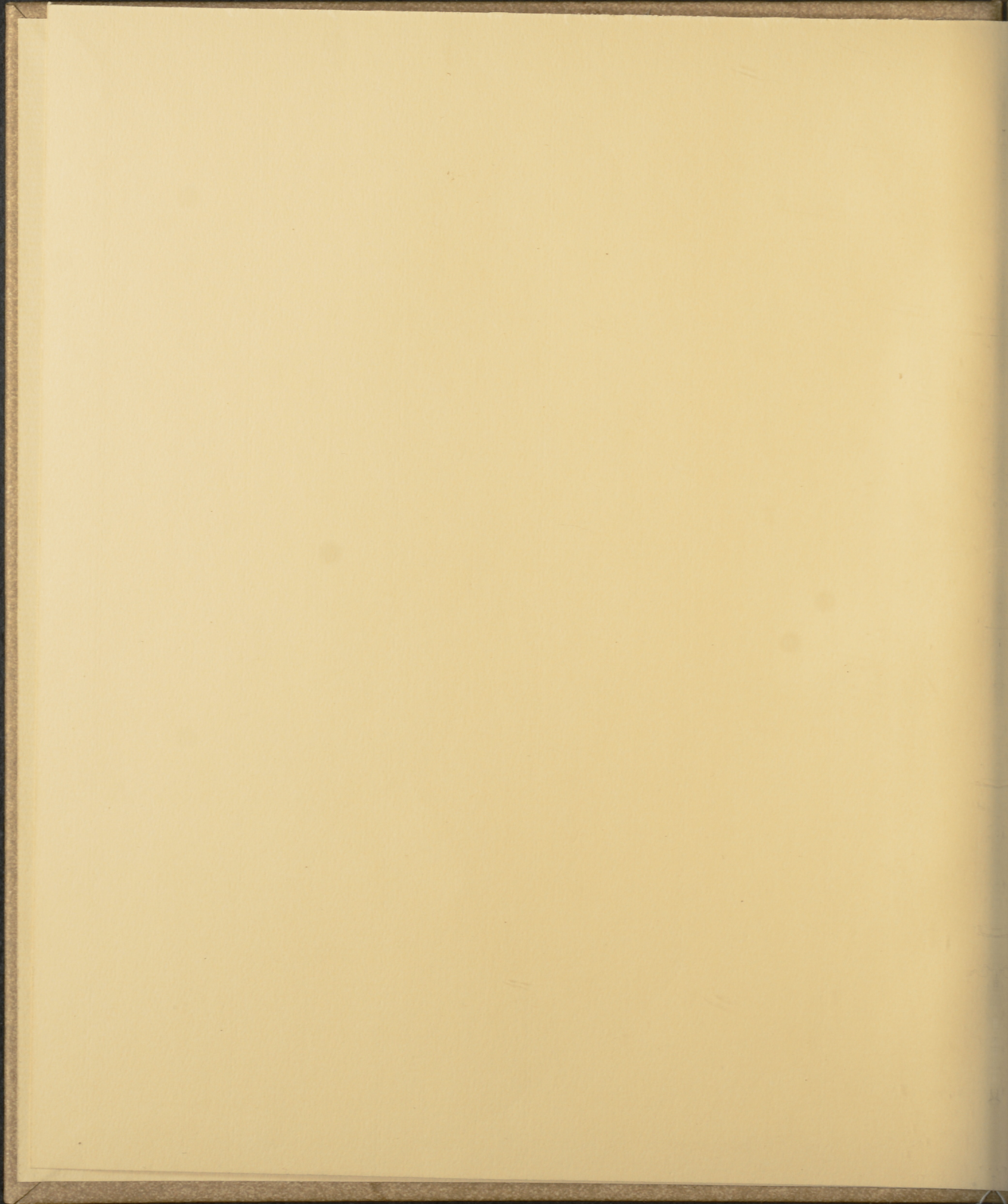
Vitebergae: Dürrius, [1782]

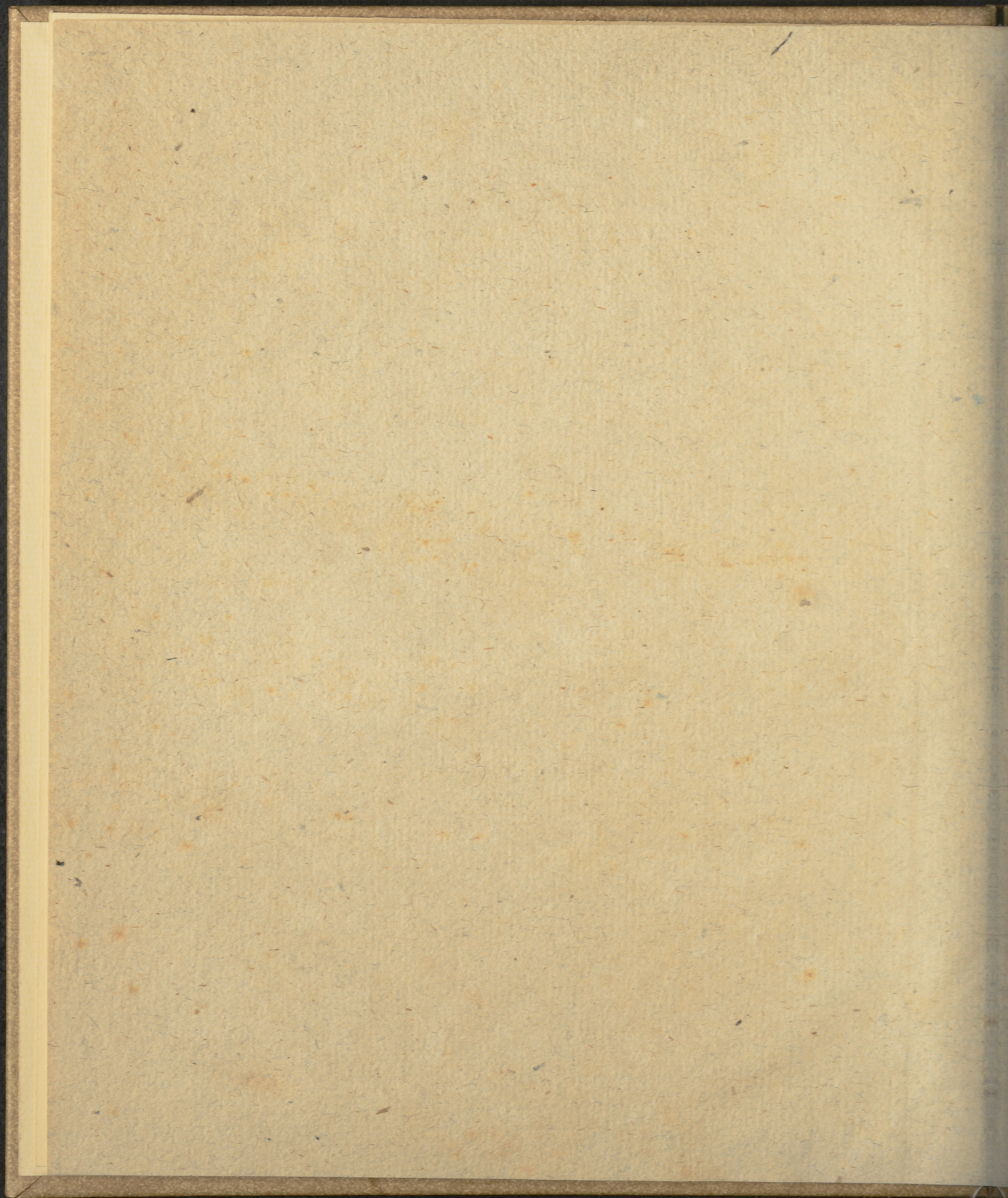
<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn823893901>

Band (Druck) Freier Zugang

Fc- 1419. 1-12

20 p

COMPARATVR
IOELIS DE EFFVSIONE SPIRITVS
SANCTI VATICINIUM
CVM PETRINA EIVSDEM VATICINII
INTERPRETATIONE

SPECIMEN PRIMVM

PROGRAMMA

IPSI

SACRIS PENTECOSTALIBVS

AN. MDCCLXXXII

PROPOSITVM

AVCTORE

FRIDERICO GVI EELMO DRESDIO

SS. THEOL. D. ET P. P. ORDINIS SVI H. T.

DECA NO.

VITEBERGAE

LITERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRIL.

Sc-1419²

COMPARATVR
IOELIS DE EFFVSIONE SPIRITVS SANCTI
VATICINIUM
CVM PETRINA EIVSDEM VATICINII
INTERPRETATIONE.

S P E C. I.

Quo ex tempore doctores christiani coeperunt doctrinae Iesu Christi et Apostolorum non habere fidem simplicem, sed in causas quoque singulorum dogmatum, quae credenda essent, inquirere, vt eorum probabilitatem et praestantiam cum ipsi perspicerent, tum persuaderent quoque aliis, aut saltem ab obuiis difficultatibus et aduersariorum inprimis non iniustis semper aut iniquis obiectionibus vindicarent et opprobriis; in tanta animorum, ingeniorum, studiorum, et eruditionis diuersitate, non mirum est, eis idem accidisse, quod philosophis et rerum naturalium rimatoribus passim euenisse nouimus. Etenim vt hos satis constat, primo quidem in explicandis rerum causis in varias diuersissimasque discessisse sententias, deinde vero multarum rerum, quarum indolem controuersam et plenam dissensionis inter doctos animaduenterent, veritatem in dubium vocasse, donec tandem existerent, qui negarent adeo, Deum animamue, aut quicquam aliud reuera esse, quod nullo modo siue sensibus percipi, siue intellectu comprehendi possit; ita et eandem iudicandi diuersitatem *doctrinae Euangelii* non arcana tantum, verum etiam apertior, et praesertim quoque ea, quae *de vero sensu veterum vaticiniorum et usu* exponit, experta est. Nec negamus, docente ipsa re et omnium temporum historia, multa Testamento Veteris vaticinia, in se spectata, ita comparata esse, vt, per le-

ges grammaticas et historiam, multiplicem explicationem admittere videantur, nec, nisi *authentica* h. e. ipse Dei *interpretatio* accedat, eique, vt par est, fides habeatur, de vero eorum sensu ullo modo inter homines constare posse. Talis autem interpretatio, cum de praecipuis iisdemque obscurioribus fere omnibus vatum veterum diuinis praedictionibus doctoribus christianis tradita sit tam certo, quam certum est, verissimos fuisse Dominum nostrum et eius Apostolos, vt vniuersae ad homines diuinae voluntatis, ita et Veteris Testamenti, cui illa superstructa fuit, interpretes, idque ipsum a probis christianis omnibus in praecipuis doctrinae euangelicae beneficiis merito referendum esse; lubens fateor, me non videre, cur tot, nostris potissimum temporibus, christiani interpretes priscam malint fidei infantiam et eius tenebras reuocare, quam luce Euangelii, et per hanc melioris aetatis bonis commodisque frui, et in dies rectius vti. Quam dubia autem passim sit et incerta eorum adeo veterum vaticiniorum, quae a multis prae ceteris plana et perspicua iudicantur, interpretatio, nisi verum eorum sensum Deus ipse nobis aperiat, aut saltem confirmet; id in aliis luculenter docet insignis locus, qui IOELIS III, 1—5. vel iuxta alios II, 28—32. habetur, quoque, teste PETRO *Actor. II*, 16—22 et 39. vniuersa ea res praedicta fuit, cuius memoria, ex pio maiorum instituto, nobis hodie et sequentibus diebus recolenda est. Dignam procul dubio his solemnibus et vestra, CIVES OPTIMI, attentione rem aggredimur, si, quanti ad nostram institutionem momenti sit *Petrina* illa *laudati vaticinii interpretatio*, hac, quam nobis praebet maiorum pietas, scribendi opportunitate, paullo diligentius excutere, vestrisque vrbibus et studiis commendare conamur. Videbimus autem primo de ipso IOELIS vaticinio, quocum deinde PETRI interpretationem comparabimus.

IOELIS locus, in se spectatus, varias difficultates habet. Aliae veram lectionem, aliae locutiones pene singulas, aliae nexum cum praecedentibus et sequentibus, aliae denique *dissensum interpretum*, vt Iudaeorum, ita et Christianorum, spectant. De quibus singulis quae dicenda habemus, nos nunc, vt res et institutum feret, explicabimus.

Vera

Vera loci Toeliani lectio tanto diligentius eruenda est, quanto potest certius inde colligi, quomodo de discrepantiis, a textu hebraico in interpretatione Petrina obuiis, iudicandum sit. Nobis quidem *Kennicottiani operis* parte altera nondum frui licuit, quanquam id aliis cognouimus iam dudum contigisse, nosque in primis fuimus, qui praescriptis comparandi eius legibus satisfacerent. Vsi tamen sumus ad eam rem subsidiis aliis, et in his, quae plerisque Kennicottianis et exquisitiora essent, et certiora, et antiquiora; nimirum: 1) *Commentario critico* R. SALOMONIS *Nursiensis* in Bibliis hebraicis, Mantuae 1742—44. editis, ex notae optimaee codicibus tam editis, quam manuscriptis, constructo; 2) *Lectioibus* RASCHII, ABEN ESRAE, et DAV. KIMCHII, seculo XII. post N. C. antiquioribus; 3) *Observationibus Massoreticis*, ex libris antiquissimis a R. IACOBO BEN CHAIM in Bibliis Venetis congestis, et editis; 4) *Talmude*, non quidem Hierosolymitano, quem nondum possidemus integrum, attamen *Babylonico*, in quo verba vaticinii vltima ter allegantur; 5) *Commentariis Iudaeorum allegoricis*, *Meddraschim dictis*, ipso Talmude antiquioribus, qui comma primum laudant et recensent saepius; 6) *Lectioibus* denique *interpretum veterum*, HIERONYMI potissimum, SYMMACHI, SYRI, CHALDAEI, et LXX INTERPRETVM. Ex reliquis enim graecis versionibus nihil, quantum nouimus, antiquitas ad nostrum locum seruauit. Cum locis autem iis, in quibus diuersi LXX. INT. codices, *Vaticanus* inprimis et *Alexandrinus*, inter se discrepabant, non *Arabis* modo et *loci Petrini*, verum etiam *antiquissimorum doctorum ecclesiasticorum lectioes* comparauimus, vt de illarum diuersitatum vera indole in promptu esset omnibus, intelligere, quid statuendum sit. Id vero, in quo *Petrina lectio* a) ab hebraicis non magis differt libris, quam a graecis, non minus diligenter expendimus. Contulimus quoque *notas criticas Bibliorum Hebraicorum Halae Magd.* 1720. edit. et *reliquas variantes lectioes*, ab HOVBIGANTO, LIENTHALIO, MICHAELISIO, SCHVLZIO, SCHELLINGIO, et aliis,

A 3

a) Vtrum *Petrus*, an *Lucas* potius harum diuersitatum verus auctor sit, de eo suo loco disputabimus.

aliis, collectas, quae tamen, exceptis solis Bibliis Halensibus, ad nostram rem nullum usum habuerunt. Ut autem de congesta a nobis in hoc vaticinium lectionis varietate lectoribus accurate constet; ponemus cum KENNICOTTO, et eruditis aliis, fundamenti loco *Hooghtianam Bibliorum Hebr. editionem*, nec nisi ea, quae ab illa in libris aliis discrepare intelleximus, plano ordine obseruabimus. — Com. I. aliis 28. in reddendo והיה, solus SYRVS היה non expressit, more suo, vid. quoque com. 5. מאחרי כן solus SYRVS vertit, quasi legerit מאחרי כן, iterum more suo, vid. v. c. 2 Sam. XV, 1. coll. X, 1. et XIII, 1. Solus PETRVS ^{b)} habet ἐν ταῖς ἐσχαταῖς ἡμετέρας, quomodo vertunt LXX. INT. באחרית הימים Esai. II, 2. Addit quoque PETRVS λέγει ὁ Θεός ^{c)}, ex Ioel. I, 1. vt nobis videtur. אשׁמך; LXX. in *Vatic. cod.* אשׁ addunt, quod THEODORETUS quoque habet in comment. ad h. l. tom. II. Opp. edit. Schulz. Carent autem hac copula *codex ALEXANDRINVS* et ARABS, item IUSTINVS MARTYR in *Dial.* cum Tryph. p. m. 315. edit. Colon. CLEMENS ALEX. *Strom.* lib. V. p. m. 590. edit. Colon. EPHRAEM Syrus in explic. Ioelis Tom. II. Oper. Romae a Petr. Bened. edit. ATHANASIVS loc. cit. et HIERONYMVS in versione LXX. INT. ad h. l. tom. II. Opp. pag. 1358. edit. Martian, PETRVS ^{d)} quoque Actor. II. et vti reliquae versiones supra commemoratae, ita et codices hebraici, quantum constat, omnes, inque his antiquissimi, veluti *Tanchuma* fol. 65. col. 3. et *Bammidbar Rabba* sect. 15. Accedit, hanc discrepantiam nullius ad sensum momenti

b) *Tertullianus* lib. V. adu. Marc. cap. IV. *Ioeli* hanc lectionem tribuit, procul dubio auctoritate *Petri* motus. Eundem errorem commisit adeo *Origenes* lib. II. de Princ. §. 2. *Athanasius* e contrario in *Testim. de nat. com.* tom. I. Opp. Paris. 1627. in ceteris *Petrum* secutus, vt ipse in inscriptione et mox sequentibus diserte monet, μετὰ ταῦτα scribit, vt LXX vertunt *int.* in codicibus omnibus. c) ὁ Θεός Syri, utriusque *Arabis* et plerorumque *graecorum codicum* lectio est. *Vulgatus* autem et *Aethiops*, item *Iren.* lib. III. c. XII. §. 1. ed. Massu. et *Hieron.* in *Com. ad Ioel.* et *Hilar. Pict.* lib. VIII. de Trin. *Dominus* scribunt. *Chrysof.* denique hom. V. in Act. Apost. κύριος ὁ Θεός habet. Prior lectio a criticis merito pro genuina habetur. Digna tamen fuisset et haec discrepantia, quae ab iisdem obseruaretur. d) Cui tamen et hanc copulam tribuit *Origenes* loc. cit. sine dubio, quia in suo LXX *vir.* codice *Vaticani* lectionem habuit.

momenti esse. אה רוּחַ; soli LXX. INT. in codicibus omnibus reddunt ἀπὸ τοῦ πνεύματος μὲν, quasi legerint מרוּחַ, quod habetur Num. XI, 25. coll. LXX. Sed אה alibi quoque ab iisdem int. varie redditur, vid. v. c. Gen. IV, 1. et TROMMII Concord. Hos interpretes sequuntur ARABS quoque, et PETRVS). Solus CHALDAEVS vertit: *spiritum sanctitatis meae*, more suo, vid. v. c. Ezech. XXXVI, 27. et conuenienter doctrinae euangelicae Act. I, 5. 8. et II, 4. בשר solus ARABS interpretatur *carne praeditos*, seu *mortales*, ad sensum aptissime. Videtur hunc secutus *Arabs Erpenii* Actor. II. alter enim in Polyglottis Angl. hebraismum seruauit. ובנתיכם; haec vox in aliis codicibus plene ובנתיכם scribitur, obseruante SALOM. NVRS. Exemplum praebent Biblia NISSELI; ad sensum autem nihil facit haec diuersitas. זקניכם; Solus PETRVS Actor. II. *adolescentibus seniores* postponit, f) seruatis tamen praedicatis, quae singulis IOEL tribuit. Eidem voci soli LXX. INT. אָג) praemittunt in codicibus omnibus. Sequuntur hos ARABS et PETRVS; item SYRVS, nisi hic potius in suo ita legerit codice. Hebraica lectio et auctoritate et concinnitate praestat. חלמה LXX. in *Alex. cod. ἐν πνεύματι* reddunt, quomodo Iob. VII, 14. בחלמה ab iisdem vertitur in codicibus omnibus. Eandem lectionem tuentur Actor. II. potiores codices. *Vaticanus* autem *codex* et *Hieronymianus*, ARABS quoque, item ATHANASIVS, CHRYSOSTOMVS, et THEODORETVS locis citatis, ἐν πνεύματι habent cum SYRO, CHALDAEO, et HIERONYMO, codicibus hebraicis, quantum constat, omnibus conuenienter. בחוריכם חזיקה, in duobus codicibus, ab editoribus Halensibus collatis, sic scribitur: בחוריכם חזיקה; quod ad sensum, et leges quoque accentuationis, plane idem est. בחוריכם; huic voci LXX. iterum praemittunt אָג). Sequuntur eos ARABS et PETRVS, quin imo SYRVS et HIERONYMVS, nisi potius hi e suis ita hauserint codicibus; quod tutius fortassis poterit ex KENNICOTTI collectionibus colligi. CHALDAEVS copula caret, nec mihi codex hebraicus notus est, qui ea gaudeat. Sensus non variat, siue sic siue aliter

e) Act. II. vbi tamen *Syrus* lectionem seruat hebr. uat etiam in his *Ioelis* ordinem.

f) *Athanas.* tamen cit. l. seruat etiam in his *Ioelis* ordinem.

aliter legas; videtur tamen lectio, quae copulam non habet, altera longe concinnior; quod miror non sensitisse Celeb. DATHIVM, vertit enim in Proph. Min. latine editis: *et iuvenes vestri*. — Com. 2. aliis 29. pro וְגַם *codex LXX. Vatic.* habet וְגַם, quem sequitur ARABS; in *Alexandrino* autem legitur וְגַם, idque Actor. II. nec non ab ATHANASIO, et THEODORETO, servatur. Alibi in utroque codice וְגַם nunc per וְגַם, v. c. Gen. VI, 4. et X, 21. nunc etiam per דֵּי, v. c. Gen. XV, 14. exprimitur. וְגַם הַעֲבָדִים *LXX. in Vatic. et Alex.* vertunt τὰς δούλῳς μου, ^{g)} forsan quia in eorum codice hebraico vocis litera vltima resecta fuit; qua scribendi ratione in libris hebraicis codicibusque a KENNICOTTO collatis nihil est frequentius. Eandem lectionem ARABS refert, item PETRVS, IVSTINVS MARTYR loc. cit. TERTVLLIANVS de Resur. Carn. cap. LXIII. ATHANASIVS et THEODORETVS locis laud. HIERONYMVS adeo in versione codicis hebr. qui tamen *meos* in commentario omittit. SYRVS ^{gg)} et CHALDAEVS omnesque, quos nouimus, codices hebr. *simplici plurali* gaudent, *hancque genuinam IOELIS lectionem* esse, sequentia confirmant. וְהַשְׂפָחוֹת; *LXX. Alex. et Aldini* iterum habent μου adiectum, discimusque ex PETRI sermone, IVSTINO MARTYRE, ATHANASIO, THEODORETO, et HIERONYMO in versione *LXX. int.* lectionem valde antiquam esse. Seruat eandem ARABS, et HIERONYMVS adeo in versione textus hebr. qui tamen *meas* in commentario iterum omittit. In *Vatic.* deest μου, item in *Vulgata Polygl. Angl.* et apud TERTVLLIANVM de Resur. Car. cap. LXIII. qui tamen lib. V. adu. Marc. cap. VIII. *et super seruos et ancillas meas* refert. Nullus dubito, quin *Vaticana lectio genuina sit LXX. INTERPRETVM.* Est enim altera longe difficilior, nec tamen potuit commode vitari ab interpretibus, qui vellent suum codicem hebr. accurate exprimere. Sic, vt *Vaticanus*, SYRVS quoque et CHALDAEVS vertunt, nec codex adhuc innotuit hebraicus, qui aliter haberet.

E con-

g) Ita quoque *Aldina* habet ed. *Complutensis* autem Hebraeo respondet, procul dubio ex emendatione recentiore. gg) Syrum sequitur *Ephraem Syrus* loc. cit. quod licentissimus interpret non considerauit; vertit enim וְעַל מַמְחָהּ עַל עֲבָדֵי דֵּי דֵּי super *Dei* seruos et ancillas.

E contrario non mirari licet, si tot corruptelis, quas LXX. INT. versio a sequentibus librariis iam ante Christi aetatem passa fuerat, haec quoque accesserit, ut *δελαις* huius loci, *cogente nexu antecedentium*, ab imperitis lectionis hebraicae librariis *μz* adderetur. Nec videtur causam aliam habuisse, quam solam lectionis genuinae difficultatem, quod TERTULLIANVS, *Vulgatum secutus*, in repetita huius loci enarratione nunquam quidem auderet pronomen *bis* ponere, illud tamen nunc *seruis*, ut in *Vaticano* et *Vulgato* habetur, v. c. cap. LXIII. de Resur. Car. ^{h)} nunc maioris perspicuitatis gratia *ancillis* iungeret, v. c. lib. V. adu. Marc. c. VIII. ⁱ⁾ *נת רוחי*; hic LXX. et eorum, qui hos sequuntur, et CHALDAEI discrepantia eadem est, quae fuit com. I. Solus PETRVS praeterea addit *καὶ προφητεύσασι* ^{k)}. — Com. 3. aliis 30. voci *בשמים* solus PETRVS addit *ἀνω*, ^{kk)} quod tamen SYRVS et ARABS *Erpenii* Actor. II. non habent, monente quoque GRIESBACHIO in notis crit. ad h. l. *ובארץ*; PETRVS rursus duo addit 1) *σημεία* post *καὶ*, sicque solus ARABS habet in versione IOELIS, ut mihi videtur, ex Actis. 2) *κάτω* post *ἐπὶ τῆς γῆς*, quo tamen iterum SYRVS et ARABS *Erpenii* carent, item ORIGENES in Com. in Matth. sec. vet. int. qui tamen id in Com. in Ep. ad Rom. l. c. IOELI adeo tribuit. Prior locus ORIGENIS valde corruptus est, docentibus MSS. a DELARVE collectis tom. IV. Quae etiam monere GRIESBACHII fuisset. *ותמרות* teste SALOMONE *Nurf.* in manuscriptis cum cura exaratis (*בספרים כ"י מדוייקים*) plene scribitur quoad Iod et Vau, nimirum sic *ותימרות*; quam lectionem *Massora* ^{l)} quoque confirmat *Veneta*

h) Vbi verba sic habent: *Deus — effundens in nouissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in seruos suos et ancillas, et fidem etc.* i) Locum paullo ante dedimus. k) Idem quidem habet in recensione vatic. Ioeliani *Iustin. Mart.* l. c. sed procul dubio ex Actis. *Athan.* repetit adeo ante *καὶ προφητεύσασι* ex com. I. *ἐπὶ πᾶσαι σάρκα*. Sunt etiam, qui in recensione loci Petrini *καὶ προφητεύσασι* non habent, obseruante *Griesbachio* ad h. l. sed iidem omittunt quoque mox antecedentia in diebus istis, quae tamen in omnibus leguntur codicibus hebr. et graecis. ut de reliquis earundem recensionum manifestis vitiis nihil dicam. kk) Idem *ἀνω Origenes Ioeli* bis vendicat, in Comment. in Matth. secundum veterem interpr. tom. II. p. 866. et in Com. in Epist. ad Rom. lib. VIII. tom. IV. p. 624. l) *Massorae* obseruatio

ta et *Basileensis* ad Cant. III. 6. *Erfurtensis* autem *Mscpta* ad nostrum quoque locum, testibus editoribus Halensibus. Cum Iod hanc vocem scribunt ABEN ESRA ET ABARBENEL, et *quinque* codices a criticis Halens. collati, qui omnes praeterea Metheg sub Iod et - sub ט habuerunt. RASCHI ET KIMCHI Iod non habent; quo etiam, vna cum Metheg et -, caruerunt *codices reliqui* Halae collati. Quomodo hanc vocem veteres legerint interpretes, non liquet. SYRVS hic et Cant. III, 6. *fumum* vertit. CHALDAEVS hic *columnas* habet, sed Cant. III, 6. vocem non exprimit. LXX. INT. hic *vaporem*, sed Cant. III, 6. *truncum*, seu *virgam* ponunt. VVLGATVS ET ARABS LXX. int. sequuntur in vtroque loco. *Massora*, quia nostrum locum non solum cum Cant. III, 6. sed etiam cum Ezech. XL, 22. comparat, videtur Iod pro abundante, seu aduentitio, habuisse. Qua in sententia si veteres quoque fuerunt interpretes, quod valde probabile est; ne habuerunt quidem, quo Iod huius vocis, si vel adesset, interpretando exprimerent. — Com. 5. aliis 32. in vertendo והיה solus SYRVS היה iterum omittit, plane vt supra com. 1. פליטה a LXX. INT. in codicibus omnibus ἀναστροφήως redditur. Sequitur ARABS, et, vt videtur, SYMMACHVS; vertit enim, teste HIERONYMO, qui *fugerit*. Videntur itaque פליטה legisse; sed respuit hanc lectionem antecedens והיה. Quare propius ad fidem est, voluisse hos interpretes sic vertendo *sensum* magis, quam *nuda verba*, exprimere. Vid. quoque cap. II, 3. et Ezech. XIV, 22. vbi LXX. eandem vocem eodem modo reddunt. HIERONYMVS abstractum habet, *saluatio*; item SYRVS huncque secutus EPHRAEM, et CHALDAEVS, conuenienter codicibus hebraicis. וכשרידים; Sic *optimi* ^{m)} habent *codices hebr.* vt patet ex SALOMONIS *Nurf.* commentario. Sic legerunt quoque RASCHI, ABEN ESRA, KIMCHI, et ABARBENEL. — Confirmant eandem lectionem *impressa Massora parua* ⁿ⁾, et *Talmud. babyl.* Illa enim tradit: non legi
amplius

observatio haec est: והיה ter occurrit plenissime, nimirum Cant. 3, 6. Ez. 40, 22. Joel. 3, 3. ^{m)} Videntur itaque duo codices in *Bibl. Hal.* laudati, quod Iod priori careant, parum probati esse. ⁿ⁾ Discrepat tamen ab hac duplex *Massora alia*, ab Editoribus *Hal.* collata, quae minus probatis fauet codicibus.

*amplius hoc vocabulum, et scribi plene; hic autem ter, bis nimirum in tract. Sanhedr. fol. 92 col. 1. et semel in tract. Chullin fol. 133. col. 1. constanter habet ובשרידים. Sic quoque legit HIERONYMVS in suo codice; reddit enim: et in residuis, et in Commentario, ubi nos, ait, diximus in residuis, et LXX transfulerunt annuncians, in Hebraico legitur Saridim, quod Iudaei loci nomen existimant. Reliqui autem veteres interpretes ab hac lectione vehementer discrepant. SYRVS reddit: למשוזבא *seruatis*, omisso Vau, et quasi legerit לפליטים. nam פליטה in proxime antecedentibus per משוזבחה vertit, et פליטים Esai. LXVI, 19. per משוזבא. CHALDAEVS similiter reddit ומשזביא *et seruati*, omisso ב, et quasi legerit ופליטים; ponit enim et hic שיזכח pro mox praecedente פליטה, et משיזכין pro פליטים Ies. LXVI, 19. LXX. in *Vat. et Alex.* habent και ευαγγελιζόμενοι, quam lectionem ARABS quoque et THEODORETVS referunt; in codice autem graeco, quo vsus est HIERONYMVS, και ευαγγελιζόμενος legebatur, quod etiam *Aldina et Complutensis* editiones exprimunt. *Pluralis numeri lectio genuina* videtur; congruit enim cum hebraica, vnde graeca fluxit, et ex plurali numero in graecis codicibus facile potuit scripturae vitio *singularis* fieri. Verba autem και ευαγγελιζόμενοι non, vt BAHRDTIVS existimat in *Appar. Crit.* p. 146. hebraico ומבשרים, sed ומבשרים respondent, docente Esai. XL, 9. et LII, 7. Mihi nullus horum interpretum videtur aliter legisse, ac etiamnum legitur in codicibus hebr. Docent enim vel sola loca sequentia Ier. XLII, 17, et XLIV, 14. et Thren. II, 22. Hebraeis שריר et פליט *synonyma esse*, quae vna voce reddi possunt, quomodo etiam reddiderunt LXX. int. Ier. XLII. et XLIV. פליט autem Hebraeis saepe idem est, quod *nuntius*, vid. v. c. Ezech. XXIV, 26. et XXXIII, 21. Quare non video, quid impedierit, quominus vocem שרירים LXX. INT. per *nuntios*, quod alibi quoque v. c. Iob. XX, 26. ἐπὶ ἄλυστον interpretantur, SYRVS et CHALDAEVS autem per *seruatos* redderent. SYRVS quidem in negligenda copula Vau, et mutanda particula ב cum ל, paullo liberior est, sed suo, vt constat, more; ב autem, quod LXX. et CHALDAEVS omiserunt, ante nomina saepe eam vim*

B 2

habet,

habet, qua interpretibus plane abundat, docente vsu linguae non modo hebraicae, sed inprimis quoque arabicae, sat frequenti. Actor. II, 39. vtitur PETRVS pro *ובשירידים*, *καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν*, ad sensum optime, vt in sequentibus videbimus. *ידרה*; solus PETRVS habet *Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν* in libris omnibus, *excepta versione Syriaca*, quae *Κύριος*, et *ἡμῶν* omittit. *קרא* sine Vau post *ק*, docente SALOM. *Nurf.* ex Maffora Magna ad hanc vocem, sicque procul dubio legerunt omnes veteres interpretes; reddiderunt enim vt LXX, et ex his ARABS, ita CHALDAEVS quoque, et SYRVS, et HIERONYMVS, tempus praeteritum: *vocauit*. Obseruat tamen idem *Nurf. Criticus*, in eodicibus nonnullis *plene* scribi *קורה*; quam lectionem IARCHI, ABEN ESRA, KIMCHI, ABARBENEL in suis commentariis, et *Talmudistae* in locis supra commemoratis omnibus referunt, *Punctatores* autem vt genuinam tuentur, nihilque certius est, quam a PETRO quoque Act. II, 39. exprimi, vbi *ὅσες ἂν*, ait, *προσημαλέτηται κ. ο. θ. η.* — — His ex obseruationibus exactissimis, vt confidimus, duo colligenda sunt, primo quidem: *hebraica huius loci lectione nihil cogitari posse castius*, propter consensum tot tam diuersorum tamque antiquorum et incorruptorum testium, vt in rebus alicuius ponderis, quales pleraeque, in quibus PETRVS a textu tam graeco quam hebraico discrepat, videri possunt, ita et in reliquis, quae ad sensus diuersitatem nihil faciunt, confirmat enim et in his probatam a Iudaeis lectionem potior semper testium numerus; deinde vero: *quicquid in recensione huius vaticinii Petrini cum communi graeca LXX. INTERPRETYM et hebraica lectione non consentit, id neutiquam in variis codicum lectionibus ponendum esse, sed, maximam saltim partem, consultae potius interpretationis vim habere, nosque docere, quomodo ambiguae nonnullae huius vaticinii locutiones partim in se, partim quoque euentui conuenienter, intelligendae sint.* Nam insanum esset credere, PETRVM, plebeium hominem, non vulgaribus Iudaeorum codicibus, sed alio vsu esse, et tali quidem, qualem, quod scimus, mortalium nullus alius neque vidit vnquam, neque laudauit. Quam apta autem ad propositum fuerint consilium pleraque, quae PETRVS in re-
petito

petito hoc siue mutaret, siue adderet, vaticinio, id suo loco explanabimus.

Pergimus nunc ad explicandas *locutiones singulas*, non, quo nos sensu eas sumimus; sed, quo sumi possint vel debeant propter rationes grammaticas et historicas, et quo reuera intellectae sint a variis interpretibus. Inde enim intelligentibus lectoribus primo loco patebit: *hoc vaticinium in se spectatum in nonnullis valde esse ambiguum, et indigere interpretatione authentica.* — יהיה quoad literas *Praeteritum* est; sed omnes interpretes de *futuro* intelligunt *tempore*, cum propter nexum cum antecedentibus, tum propter mox sequens אהרי כן, tum etiam propter *diserta Futura*, in sequentibus obuia, יחלמון *somnia-bunt*, יראו *videbunt*, אשפוך *effundam*, יהפך *conuertetur*, ימלט *euadet*, et תהיה *erit*. Idem secum fert in tali nexu vsus linguae frequentissimus, vt notum est literarum hebraicarum peritis. Quare haec locutio nihil verae ambiguitatis habet. Maioris ad rem momenti mox sequens est אהרי כן, quod CRAMERVS iunior ^o) confidenter affirmat in scripturis sacris non nisi de euentibus usurpari proximis, ac proinde nihil certius esse, quam Ioelis vaticinium de propioribus Iosiae, minime vero de longe remotioribus Apostolorum temporibus agere. Nec negari potest, si in explicanda hac locutione *solum usum* spectes, in sacris literis fere solemnem, CRAMERI sententia nihil videri posse verisimilius. Legimus enim אהרי כן in libris sacris, praeter IOELIS locum, quadragies, docentibus BUXTORFII Concordantiis hebr. et in his locis omnibus siue de *ritibus olim consuetis* ^p), aut *diuinitus praescriptis* ^q), siue de *rebus praeteritis* ^r), aut etiam *futuris* ^s), sermo sit, ex iis, quae dicuntur, manifestum est, *rerum nexum significari hac particula non nisi*

B 3

proxi-

o) In Scythischen Denkmaehlern p. 221. In eadem sententia fuit R. Moses sacerdos, docente Aben Esra ad h. l. p) Sic Num. 9, 17. q) Sic Leu. 16, 26. 28. Num. 4, 15. et 8, 15. r) Sic Gen. 23, 19. et 25, 26. et 45, 15. Ex. 11, 1. Num. 8, 22. Ios. 8, 34. et 10, 26. Iud. 16, 4. 1 Sam. 9, 13. et 24, 6. 9. 2 Sam. 2, 1. et 8, 1. et 10, 1. et 13, 1. et 21, 14. 18. et 24, 10. 2 Reg. 6, 24. 1 Chr. 18, 1. et 19, 1. 2 Chron. 20, 35. et 24, 4. et 33, 14. Iob. 3, 1. Efr. 3, 5. Ier. 34, 17. s) Sic Gen. 15, 14. Ex. 3, 20. et 11, 8. Ier. 16, 16. et 21, 7. et 46, 26. et 49, 6.

proximum. Sed, quanquam haec verissima sunt et certissima; potest tamen nullo modo inde tuto colligi, IOELIS locum de N. T. temporibus minime intelligendum esse. Nam, si vel daremus, apud IOELEM quoque אַחֲרֵי כֵן euentum proximum innuere; esset tamen id non ex IOELIS aetate, sed ex nexu sermonis definiendum. Viderunt autem iam dudum boni et eruditi interpretes^{†)}, in proxime antecedentibus c. II, 23. etc. *doctorem futurum* promitti, qui doctrina, pluuiae largissimae instar coelitus missa, damna omnia, Sioni olim illata, abunde compensaturus sit. Suntque omnes, qui ita interpretantur, in ea sententia, doctore hoc *Messiam*, seu *Christum* significari. Et, si mihi dicendum est, quod sentiam; lubens fateor, interpretationem illam propter connexa non quidem satis certam, at tamen partim propter locutionem^{u)} הַמָּוֶרָה לְצִדְקָה c. 23. partim propter frequentem usum pluuiae, tamquam imaginis doctrinae et imprimis N. T.^{x)} et partim denique propter locum planissimum nostroque simillimum Hof. X, 12.^{a)} adeo esse probabilem, vt, quicquid contradicat Cel. DATHIVS in notis crit. ad h. l. idoneis saltem argumentis nunquam refelli possit. Sed ne opus quidem est his ambagibus. Quodsi enim contrariae sententiae patronis vel concesseris, ea, quae nostrum proxime praecedunt vaticinium, ad N. T. referenda non esse; ex solo tamen vsu particulae אַחֲרֵי כֵן nulla arte efficient, de nostro quoque vaticinio aliter statui non posse. Constat enim inter omnes interpretes, באַחֲרֵי הַיָּמִים *diebus ultimis*^{b)} proprie et ordinario ex vsu linguae hebraicae de N. T. dici temporibus.

†) Ex Christianis huc imprimis pertinet *Lutherus* l. c. *Cocceius* in Com. ad Proph. Min. *Polus* in Synopsi, et *Hen. Mich.* in Bibl. Hal. ex Iudaeis *Abarbenel* in Com. ad h. l. et, vt videtur *Chaldaeus Interp.* u) Quam Cel. *Dathius* per *pluuiam quantum satis*, satis coacte vertit. x) Vid. v. c. Ebr. 6. 7. a) Vbi etiam habetur וַעַל לְרִישׁ אֵת יְהוָה זָרְעוּ לָכֶם לְצִדְקָה *serite iustitiam*, interprete *Dathio*, et וְעַד לְבִיא יְהוָה זָרְעוּ לָכֶם *tempus est, vt Iouam serio adeatis, vt* (rectius: donec) *veniat, et ipse vos doceat iustitiam*, vertente eodem. b) *Hos dies ultimos* Iudaei de aetate mundi *ultima*, Christiani plerique de *Oeconomia N. T.* intelligunt. *Lightf.* autem omnem mouit lapidem, vt eruditis persuaderet, *Hierosolymae atque Oeconomiae Iudaicae dies ultimos* intelligendos esse, in Hor. ad Matth. 12.

ribus. Permutatur autem haec locutio Ier. XLIX, 6. coll. XLVIII, 47. cum אַחֲרַי כֵּן. Quid inde planius est, quam alterum alterius esse synonymum, ac proinde quoque vnum pro altero poni posse. Hinc, si DAVID KIMCHI affirmat: אַחֲרַי כֵּן in Ioelis vaticinio idem esse, quod באַחֲרַי הַיּוֹמִים, idemque PETRVS adeo disertis verbis docet; facile apparet, parum cautum esse interpretem, qui id ex solo vsu particulae אַחֲרַי כֵּן negare, vel refutare aufit. Liquet itaque, אַחֲרַי כֵּן, in se spectatum valde esse ambiguum. — אֶפְשָׁן *effundam*, seu, vt vertit DRVSIVS, *effuse dabo*. Potest quoque verti: *perfundam*, seu *imbuam*, quia cum עַל constructur. Viñm huius vocabuli spectat PAVLVS ad Tit. III, 6. vbi de Spiritu sancto: ἔξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλυσίως. item DOMINVS Act. I, 5. ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ. coll. Act. II, 33. vbi PETRVS de euentu huius promissionis: τὴν τε ἐπαγγελίαν τῆς ἁγίας πνεύματος λαβὼν (Ἰησοῦς) παρὰ τῶν πατέρων, ἐξέχεε τῶτο, ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. vid. quoque Act. XI, 16. Nec habet *historia*, quod his promissis *εξαυτε* respondeat, quam eam rem, quae *Actor. II.* contigisse traditur. Solent quoque *plerique Iudaei* promissa haec in potioribus Messiae beneficiis numerare, vt suo loco demonstrabimus. Qui tamen siue ex Iudaeis, ^{c)} siue Christianis, ^{d)} ex antecedentibus sibi persuadent, de euentu ab aetate IOELIS, non remoto, sed proximo, sermonem esse; nulli quoque dubitant, neglecta omni vi verborum, et posita, prout vnicuique commodum videtur, IOELIS aetate, per incerta vagari, et euentum tantae rei nunc ACHABI, nunc IOSIAE ^{dd)} tribuere temporibus; quo coactius ab interpretibus, et sensui interno, cui tamen nonnulli ^{e)} tantum non omnia in interpretando tribui volunt, repugnantius, vix quicquam

32. et 24, 3. Act. 2, 17. et I Cor. 10, 11. suntque praeter *Lightf.* multi alii, quibus idem videtur, et in his ipse *Lutherus*, in *Com. ad Ioel.* laudatus quoque propterea a *Deylingio* in *Obf. S. part. V. p. 133.* Res eodem redit, quia omnes fatentur, Christum iam sub finem *Oecon. Vet.* venisse. ^{c)} v. c. *R. Moses* sacerdos, ab *Aben-Efra* laudatus. ^{d)} v. c. *Grotius*, *Cramerus*, et alii. ^{dd)} Immo *Hiskiae*, iudicantē *Ephraemo Syro* loc. cit. vbi *super omnem carnem*, ait, h. e. *super populum Hiskiae* qui vaticinaturi erant de redemptione a *Sanheribo*. *Mystice spectatur Redemptio per Dominum nostrum facta.* ^{e)} in his *Cramerus* ipse l. c. p. 181.

quam sumi, aut statui, potest. Similis promissio Ezech. XXXIX, 29. et Sach. XII, 10. habetur; priorem vero locum ne DATHIVS quidem de beneficiis N. T. intelligit. — רוּחִי נָתַן Spiritum meum consentiunt omnes interpretes de donis Spiritus sancti intelligendum esse. Sic ipse DOMINVS: λήψετε ΔΥΝΑΜΙΝ ἐπελθόντος τῆς ἀγίας πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς Act. I, 8. et PETRVS: λήψετε τὴν ΔΩΡΕΑΝ τῆς ἀγίας πνεύματος. ib. II, 38. Idque procul dubio in caussa fuit, cur LXX INT. mallent de Spiritu meo vertere. Quae interpretatio quam accurate respondeat doctrinae euangelicae, ex Ioan. III, 34. et I Cor. XII, 4 etc. manifestum est. Deceptus tamen AMBROSIVS^{f)} eadem vulgata versione, hanc docendi subtilitatem IOELI ipsi perperam tribuit. — על כל בשר, *super omnem carnem*, solos quidem intelligentes homines, nec tamen Iudaeos aut Israelitas solos, sed gentes quoque spectat, vt docent mox sequentia. Recte idem probant ABARBENEL^{g)} ex Esai. LXVI, 24. et Psal. CXLV, 21. in Comment. ad h. l. et LIGHTFOOTVS ex Esai. XL, 5. et LXVI, 24. in Horis ad Act. II, 17. Sic quoque hunc locum intelligunt TERTVLLIANVS^{h)} lib. V. adu. Marc. cap. XVII. IRENAEVS,ⁱ⁾ ORIGENES,^{k)} et HIERONYMVS^{l)} locis cit. item LVThERVS^{m)} in Comment. ad h. l. tom. VIII. Opp. Lips. p. 172. et ex recentissimis BAHRDTIVSⁿ⁾ in Appar. Crit. ad h. l. Idem loquendi vsus in libris N. T. frequens est, v. c. Luc. III, 6. Ioan. XVII, 2. Matth. XXIV, 22. Vim tamen huius locutionis ne Iudaeos quidem, *Apostolorum aetate* ad Christum conuersos, intellexisse, ex Act. X, 45. constat. Quo minus mirandum est, Iudaeos quoque
alios

f) lib. V. de Spir. S. cap. VII.
 g) Haec, ait, locutio reuera omnes cuiuscunque gentis homines complectitur.

h) In omnem, inquit, carnem, id est, et in nationes.

i) Cui *super omnem carnem*, idem est, quod *super genus humanum*. k) Allegatis Ioelis verbis: effundam super om. carn. deinceps sic pergit, Rufino interprete: *quod utique tale est, sicut illud, quod ait, omnes gentes et seruiant*. Vid. quoque eiusdem Comment. in Matth. tom. II. p. 465. l) Hic ita: *omnis caro illa est, de qua Esai. 40. 5.* m) Ueber alles Fleisch, ait Lutherus, das ist, über alle Glaebige, sie mögen seyn, von was vor einem Orte, Beschaffenheit, oder Stande sie wollen. n) בשר, ait, *homines mortales, naturae imperfectae, imbecilli.*

alios et olim credidisse, et etiamnum credere, Spiritum S. gentili non donari, huncque locum de solis Israelitis agere. qua de re vid. KIMCHI et ABEN ESRA in Comment. ad h. l. item LIGHTF. et SCHOETGEN. in Horis ad Act. II, 16 et 17. RASCHI autem in Comment. hanc locutionem cum Ezech. XI, 19. comparat, eosque vult intelligi, quibus cor molle fuerit; quae sententia MVNSTERO quidem arrisit in Obseru. ad h. l. sed valde coacta est, bene docente IACOBO CAPPELLO in Obseruat. ad h. l. p. m. 685. edit. Amstel. 1689. Promittitur itaque hic plus, quam MOSES olim optauerat Num. XI, 29. nec tamen plus, quam DEVS reuera praeslitit inde ab Apostolorum temporibus, docente historia Act. II, 5. 37. et X, 44—48. Tit. III, 5. I Cor. XII. et seqq. Priuantur tamen et hac luce, et in explicanda tam plana locutione fere ineptire coguntur ipsi Christiani, qui de antecedentibus a PETRO, viro summae auctoritatis in hac potissimum interpretatione, vt suo tempore demonstrabimus, dissentiunt. —
וְנִבְאוּ אֵלַי פְּרוֹפְהֵטָיוֹ. Donum propheticum, προφητεία I Cor. XII, 10. נְבוּאָה 2 Chr. XV, 8. Efr. VI, 14. Nehem. VI, 12. coll. LXX int. Apostolorum aetate inter Christianos vnum ex praecipuis fuit et longe frequentissimis Spiritus S. donis, teste PAVLLO I Cor. XII—XIV. coll. Ephes. IV, 8—11. docentque loca omnia, ex libris N. T. de hac re congeſta, vim eius et indolem non aequalem modo fuisse priscae V. T. sed superasse quoque illam peritia prophetas veteres intelligendi et interpretandi, vt bene LVTHERVUS monet in Comment. ad h. l. o) et PETRVS quoque confirmat I Ep. I, 10—12. et 2 Ep. I, 19—21. ipsumque PETRI exemplum luculenter demonstrat in sermone, Pentecostes die habito. Qui igitur hoc vaticinium de ACHABI malunt vel IOSIAE temporibus, quam de primis christianis, interpretari; nec habent, quo vim huius vocis ex vsu scripturarum sacrarum exhaustiant, (praesertim cum sermonis grauitas nos pene cogat, haec vt latiora a sequentibus longe strictioribus distinguere), nec omnino proferre possunt, quo ACHABI aut IOSIAE aetas aetas alias superauerit, quodque non siue MOSIS, aut SAMVELIS, aut HISKIAE temporibus,

C
o) Vid. quoque Origen. et Cocceius loc. laud.

ribus, siue etiam post Iudaeorum ex Babylonia reditum, non aequè solemne frequensque fuerit, quod tamen tanto vaticinio nullo modo accommodatum videtur. — בניכם filii filiaeque vestrae. ACHABI temporibus nullam constat foeminam, IOSIAE autem aetate solam HULDAM dono instructam fuisse prophético. Nec habent Iudaei, ^{p)} qui tamen in his extricandis rebus ultra modum scrupulosi sunt, inde ab EVA vsque ad ESTHEREM, nisi septem in vniuersum mulieres, quibus vatum dignitatem, interdum satis liberaliter, tribuant. Vna autem Apostolorum aetas valde probabile est, multo plures vates foeminas tulisse, quam vniuersam oeconomiam veterem decies sumtam. vid. v. c. Act. I, 14. coll. II, 1 etc. et XXI, 9. inprimis vero I Cor. XI, 5. vid. quoque IVSTINVS MARTYR in Dial. cum Tryph. p. m. 315. vbi occasione nostri vaticinii de suis temporibus: καὶ παρ' ἡμῶν, ait, ἐστὶν ἰδὲν καὶ θηλείας, καὶ ἀρσενας χαρίσματα ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἔχοντας. — זקניכם senes vestri somnia, iuuenes visa habebant; seu, senes iuuenesque vestri et somniis et visis excellent, ex vsu linguae, quo solent coniuncta subiecta et praedicata eleganter diuidi. Sensus est: vestri tam senes, quam iuuenes prophetae tales erunt, quales omnes MOSI similes post MOSEN fuerunt; quibus Deus nunquam se vt MOSI immediate reuelauit, sed mediate per somnia et visa, docente ipso Deo Num. XII, 6-8. Contigisse tale quid ACHABI et IOSIAE temporibus, verum quidem est, sed parui ad rem momenti; quia tunc florebant adhuc inter Iudaeos et Israelitas eiusmodi dona, inde a SAMVELIS aetate. Exacte autem haec, et modo prorsus admirabili, Apostolorum aeuo euenisse, postquam Iudaei, vt fatentur ipsi, ^{q)} per quatuor integra secula donis caruerant propheticis; non tantum luculenter constat ex multis Actorum locis, et ex Paulli testimonio I Cor. XIII, 8-12. vbi Apostolus iisdem pene verbis vtitur, quae Num. XII, 6-8. in LXX int. versione leguntur; sed digna quoque res fuit tam insigni vaticinio. Subiectorum ordinem inuertit PETRVS; num casu, an ex arbitrio, aut consulto, ^{r)} dicere non habeo. Quicquid sit, sensus idem

^{p)} Vid. v. c. tract. talm. Megilla fol. 14. c. 1. ^{q)} Vid. v. c. tr. talm. Sanhedr. fol. 11. col. 1. ^{r)} Ita Bengelius existimat in Gnom. ad Act. II.

idem manet, et per ea, quae modo diximus, maneret quoque, si vel praedicata aliter distribueres. — וגם; *Seruos quoque et seruas diebus illis perfundam, seu imbuam, meo Spiritu.* Seruos et seruas Iudaei olim magno alebant numero, etiam post reditum ex Babylonia, ut constat ex Esr. II, 65. et Neh. VII, 67. vbi quoque a reliquo distinguuntur populo et seorsim numerantur, quia nati non ex Iudaeis erant, sed *ex gentibus.* Faciunt itaque haec ad definiendam vim locutionis mox antegressae על כל בשר; quam facile quis propter subiuncta: *et prophetabunt filii filiaeque vestrae etc.* ad solos nobiliores, ut iam recte monuit LVTHERVS cit. loc. aut ad Iudaeos solos, quae communis fere est Iudaeorum sententia, restringere potuisset. Actorum II. legimus: *seruos meos et seruas meas,* ex LXX int. versione, quod in tali nexu, h. e. propter manifestam, quam וגם infert, seruorum horum a Iudaeis distinctionem, sensu ab Hebraeo nihil differt. Consulto *) autem PETRVS addere videtur: *et prophetabunt,* ne quis cum Iudaeis nonnullis existimet, hic alio sumi sensu effusionem Spir. S. et minori vi, quam antea. Sunt enim Iudaei quidam, et in his imprimis ABARBENEL in Comment. ad h. l. in ea opinione: *futurum quidem esse Messiae temporibus, ut gentes sancto spiritu, minime vero donis gaudeant prophetis.* Quam ineptam sententiam iam id refutat, quod Iudaei ipsi antecedens ונבאו ab eadem Spir. S. effusione repetant, et propter nexum quoque repetere cogantur; multo magis autem istam Iudaeorum arrogantiam et vanitatem euentus ipse repressit, quem habuit hoc vaticinium, teste historia, *Apostolorum temporibus.* vid. v. c. Gal. III, 28. et Colof. III, 11. ACHABO autem, aut IOSIA regnante tale quid euenisse, ne verbo quidem tradit historia, sentiente quoque GROTIUS in Comment. ad h. l. *) — ונתתי edamque prodigia in
C 2
coelo

s) Quod mirum est, Hieronymum non considerasse. nam l. c. ita commentatur: *Serui et Ancillae, qui adhuc spiritum timoris habent, — non habebunt Prophetiam — sed Spiritus S. effusione contenti fidei tantum et salutis gratiam habebunt.* Similiter Grotius in Com. ad Ioel. sensus est, inquit, *Etiā is, qui vilissimi videntur, impartiar si non Prophetiam et somnia, certe motus quosdam extraordinarios atque coelestes.* t) Destitutus enim ab historia Iosiae addit: *Haec omnia*

coelo et in terra. Haec nihil difficultatis habent, nec morantur, aut diuidunt interpretes. Addit autem PETRVS *ἀνω* et *κάτω*, vt mihi videtur, propterea, vt significet, non figurate esse haec, sed proprie, sumenda. Sic enim vsurpantur istae particulae Exod. XX, 4. et Deut. IV, 39. coll. Ios. II, 11. et 1 Reg. VIII, 23. in Hebr. et LXX. *Sequentia* plus difficultatis habent. In his enim *prodigiorum indoles et tempus* quoque, quo euentura sint, definitur. *Prodigia ipsa*, more, alibi quoque sacris libris solito, inuerso recensentur ordine; loco primo, quae terram, altero, quae coelum attingunt. *Terrestria* dicuntur *Sanguis, Ignis*, et תמרות עשן sine Iod, seu, vt meliores habent codices, תמרות עשן cum Iod. *Sanguis et Ignis* plerisque interpretibus Judaicis ^{u)} non minus, quam Christianis, ^{x)} caedes et incendia sunt; quae sententia huic loco linguaeque vsui aptissima videtur, sentiente LUTHERO ipso ^{a)} in Comment. ad h. l. תמרות autem sunt ^{b)} quidem, qui propter Iod, quod radicale existimant, a radice ימר *efferr* ducant; plerique tamen idem Iod cum Massora pro aduentitio habent, vocemque a תמר *palma*, arbore procera et recta, deriuant. Illi *elationes*, hi *palmas* seu *columnas fumi* vertunt, h. e. fumum in altum ductum, seu palmae vel columnae istar recta adscendentem. Altera sententia plurimum commendationis habet, partim a loco insigni Iud. XX, 40. vbi עמוד עשן, h. e. *columna fumi*, deserte dicitur; partim a CHALDAEO, vetustissimo et literarum hebraicarum peritissimo interprete, qui תמרות per יטורין h. e. *columnas* reddit, plane vt Iud. XX, 40. vbi יטור דתנן *columnam fumi* habet, pro עמוד עשן; partim denique a *Talmudistis*, quibus non *Nomen* tantummodo, sed ipsum *Verbum* quoque huius vocis eodem sensu *columnae* seu *baculi recti*, in vsu est, docente KIMCHIO in h. l. et LIGHTFOOTO in Horis ad Act. II, 19. ex tract. talm. Ioma fol. 38. col. 1. loco ^{c)} longe planissi-

omnia multo quam tunc excellentius impleta in Ecclesia Christiana, ad quam haec optime aptat Petrus Actorum II. ^{u)} v. c. Aben Esrae, Kimchio, Abarbaneli, aliis. ^{x)} Veluti Grotio, Lightfooto multisque aliis. ^{a)} Qui se valde tortis in signis his, ipsi Pentecostes diei applicandis. ^{b)} Vid. v. c. Simonis Lexie. ad hoc vocabul. ^{c)} Vbi fumus thuris sacri dicitur: עשן שומר ועולה כמקל, h. e. *fumus*

planissimo. Mihi videtur radix תמר Hebraeis olim *efferr* significasse, et inde ipsum *Palmae* nomen ductum esse. Quicquid sit, de sensu non discrepant interpretes, ne lxx. quidem, et, qui hos sequuntur, SYRVS, HIERONYMVS, ARABS, et PETRVS, qui omnes *vaporem*, seu *vapores fumi* reddunt. Fumus autem incendiorum comes est; quare etiam supra laudati interpretes consentiunt, *talem fumum* hic intelligendum esse. Sequuntur *prodigia coelestia*. — השמש. Sol in tenebras conuertetur, et luna in sanguinem, seu in ruborem. Sanguis enim Hebraeis frequenter idem est, quod *rufus color*, vid. v. c. Gen. XLIX, 11. Sunt, qui haec *tropice* intelligant, nunc de *pudescendis astrorum cultoribus*,^{d)} nunc de *Idumaeis* (h. e. Christianis) et *Ismaelitis* (h. e. Muhammedanis) *deiciendis*,^{e)} nunc de *tollenda inter Iudaeos dignitate regia*^{f)} et *sacerdotali*, vt alios taceam^{g)}; sed obstant, vt de reliquis nihil dicam argumentis, *prodigia terrestria*, quae omnes, quod quidem scio, *proprie* sumunt, et, nisi ineptire velint, sumere quoque coguntur. Alii^{h)} eiusmodi *Solis Lunaeque apparitiones* significari contendunt, quae *interdiu a surgente fumo*, et *noctu a flagrantibus effici solent incendiis*; sed velim expendant hi interpretes, euentus tales *prodigia*, quae in coelo edantur, dici neque posse, neque etiam ab vlla gente solere. Praestat itaque *eorum*ⁱ⁾ sententia, qui hic *tales Solis et Lunae conuersiones* praedici existimant, *qualis tum, quum Dominus a cruce penderet, accidit*. Constat enim inter omnes^{k)} eiusmodi *Phaenomena* ab excultis quoque populis pro portentis et magnorum euentuum praediis haberi et semper habita fuisse. Sed quaeritur, quo Deus tem-

C 3

pore

fumus columnans, et ascendens instar baculi. Hinc intelligitur, quid sibi velit LXX interpretum *אֵשׁ סֵלֶךְתָּה קַנִּיזָה*, vt *baculus*, seu *virgula fumi*, vt *Vulgatus* vertit, Cant. 3, 6. pro hebr. כְּהַיָּמִית עֵץ. d) Sic Raschi ad h. l. et Maier. obseruante Kimchio. e) Sic ludit Abarbenel in Comment. ad h. l. f) Sic Iken. in Dissert. Phil. p. 314. secutus Vitrinam in Com. ad Apoc. V. Quae fere etiam Cocceii est sententia in Com. ad Ioel. Vult enim Solis Lunaeque conuersionem *hieroglyphice* intelligi de *Iudaicae doctrinae et politiae conuersione*. Vid. quoque Ewaldi Emblem. sacra lib. II. p. 496. g) v. c. *Didymum Alex.* in Wolfii Anecd. Graecis tom. IV. pag. 4. qui de *ipsis donis Spir. S.* haec interpretatur. h) Sic Grotius et Bahrdt. l. c. i) Huc in aliis pertinet Lutherus, et ex Iudaeis *Aben Esra* in locis saepius laud. k) Sic quoque *Aben Esra* iudicat ibid.

pore haec editurus sit prodigia? Docetur id sequentibus, vbi discrete dicuntur futura illa esse, כּוּן לִפְנֵי בּוֹא priusquam venerit dies Domini magnus et terribilis, vel conspicuus seu illustris, vt LXX vertunt INTERPRETES. De hoc die vehementer inter se dissentiunt interpretes. Alii ^{l)} euerfionem Hierosolymorum per Chaldaeos, alii ^{m)} diem, quo resurrexit Dominus, aut ⁿ⁾ misit coelitus promissum Spiritum, alii ^{o)} destructionem reipublicae Iudaicae per Romanos, alii ^{p)} exitium huius uniuersi, alii denique duos ^{q)}, aut etiam tres ^{r)} postremos euentus coniunctim innui existimant. Nec videntur per historiam et ipsius vaticinii indolem plures ^{s)} euentus commode sumi posse. Qui *ultimam* amplectuntur sententiam; coguntur tamen *comma sequens* de solo euentu primo, aut secundo, intelligere, quod nimis coactum videtur. Qui *quartae* fauent; ne habent quidem, quo *comma sequens* referant. Qui *secundam* tuentur; habent quidem *prodigia*, sed non nisi secundae classis, seu *coelestia*. Qui *primam* defendunt; *terrestria* quidem habent *prodigia*, quae proferant, sed nulla vera *coelestia*. Qui *tertia*e denique patrocinantur, pares quidem non sunt soluendis omnibus hic obuiis difficultatibus; videntur tamen laborare *multo minoribus*, quam reliquae omnes. Nam *primo* vix dubitari potest, quin hic *idem dies* significetur, qui etiam Malach. III, 23. praedicatur; nam eadem sunt utrobique verba, nec leguntur in scripturis sacris alibi. Apud MALACHIAM autem neque sermo potest esse de excidio Hierosolymorum per Chal-

- l) Sic Grotius et Cramerus cit. loc. Eodem inclinant Turretinus de Sac. Script. interpr. p. 331. edit. Teller. Sociniani in Catechesi Racou. p. 238. edit. Oeder. et ex Arminianis Episcopus in Instit. theol. pag. 198. m) Sic Hieron. in Com. n) Sic Luther. cit. l. o) Sic multi v. c. Munster. in Obs. ad h. l. Gurtler. in Theol. Proph. p. 501. et 504. Iac. Cappel loc. laud. Lightfoot. in Hor. Bahrdt. in Ap. alii. p) Sic Tertullian. de Res. Car. c. XXII. Theodoret. in Com. Lyra in Postilla, Iun. et Tremell. in Scholiis ad h. l. Crusius in Hypom. ad Theol. Proph. part. I. p. 621. et multi alii. q) Sic Chrysostom. hom. V. in Act. et alii veteres teste Hieron. r) Sic Bengel. in Gnom. N. T. et Burk. in Gnom. in XII. Proph. Min. s) Kimchi quidem, Abarbenel, et Iudaei alii, de Gogi strage hunc locum explicant, sed violenter. Ephraem Syrus loc. cit. euenient haec, quum adscendet Gog, quemadmodum et euenit. quum adscenderet Sanherib Assyrius. Sub Gog autem intelligit gentes, quae Iudaeos mox post reditum ex Babylonia vexarunt; vt patet ex interpretatione Capituli mox sequentis Ioel's.

Chaldaeos; vaticinatus enim est post iam solutam captiuitatem babyl. neque de fine vniuersi; id enim non permittunt sequentia, ex quibus potius, fatente ipso GROTIUS, manifestum est, ingens et horrendum praedici exitium, quod Iudaei a Romanis experti sunt. Deinde hoc exitium multa manifesta in ipso coelo antegressa esse prodigia, IOSEPHVS de Bello Iud. lib. IV. c. IV. §. 5. et lib. VI. c. V. §. 3. edit. Hauerc. ita testatur, vt vanissimus sit, qui de ea re dubitare velit. Ad quod accedit, sic quoque comma vaticinii vltimum locum habere, qui historiae optime respondeat, vt paullo post videbimus. Laborat tamen et haec sententia difficultate duplici: prima quidem, quod ipse PETRVS videtur Act. II. 22. docere, praedicta a IOELE prodigia ex parte saltim iam ante mortem Domini accidisse; altera autem, quod prodigia a IOSEPHO commemorata praedictis a IOELE exacte non conueniunt. Sed vtraque difficultas apparens magis, quam vera mihi videtur. Etenim quod primam attinet, quid impedit, quominus ad notata a IOELE prodigia ea quoque referamus, quae Matth. XXVII, 51-53. accidisse dicuntur? Cur autem his similibus in prodigiis a IOSEPHO traditis non diserta fiat mentio; id vel propterea non mirandum videtur, quod idem illa adeo, quorum memoriam MATTHAEVS citato loco seruauit, silentio praetermisit, et praetermittere quoque suo iure potuit, si ipse, quod etiam IOSEPHI allegata loca pene suadent, tales euentus pro non insolitis, aut veris prodigiis, haberet. — Commate vltimo docetur, quinam a magno et tremendo die Domini salui intactique mansuri sint. — יהיה et erit, qui inuocabit nomen Domini. Inuocare nomen Domini, קרוּא בשם יהוה, quod in libris hebr. saepius¹⁾ occurrit, et a LXX INT. nunc ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου,^{u)} nunc ἐπικαλ. ἐπὶ τῷ ὄν. Κ. ε. ^{x)} nunc καλεῖν τῷ ὄν. Κ. ^{a)} nunc ἐπικαλεῖσθαι ἐν τῷ ὄν. Κυρ. ^{b)} nunc καλεῖν τὸ ὄν. Κ. ^{γ)} nunc denique βοᾶν τὸ ὄν. Κυρ. ^{d)} verti-

1) Vicies et bis, vt mox sequentia loca docent. u) Sic Gen. 4, 26. et 13, 4. et 21, 33. et 26, 25. Pl. 79, 6 et 116, 4. 13. et 105, 1. Ioel. 2, 32. Zeph. 3, 9. Sach. 13, 9. Ier. 10, 25. Ef. 64, 6. x) Sic Gen. 12, 8. a) Sic Ex. 33, 19. et 34, 5. et Ef. 41, 25. b) Sic 1 Reg. 18, 24. 2 Reg. 5, 11. 1 Chr. 16, 8. c) Sic Ef. 65, 1. d) Sic Ef. 12, 4.

vertitur, (quæ *verbis* quidem, *sensu* autem nequaquam, differunt) idem est, quod *agnoscere eum*, qui in *scripturis sacris* eminenter יהוה, seu DOMINVS, dicitur, et *profiteri pro eo*, qui *solus adorandus sit propterea*, quod *suis prospiciat*, et *eorum preces exaudiat*, vt patet ex locis his: 1 Reg. XVIII, 24. et 36. Esai. LXIV, 6. et LXV, 1. Sach. XIII, 9. Psal. LXXIX, 6. et Ier. X, 25. non obstante Esa. XLIV, 5. aut XLIII, 1. et XXV, 3. vbi planum est, de DOMINO non sermonem esse. Haec DOMINI *professio* inde a MOSIS temporibus Israelitis ita fuit propria, vt interdum in *scripturis sacris* DOMINI nomen *inuocare*, et *sacra profiteri Israelitica* vnum idemque sit. v. c. Psal. LXXIX, 6. et Ier. X, 25. Quem tamen sensum verba hic loci non habent, quia tali consuetæ DOMINI *professioni* tuendi aut saluandi vis nusquam in *scripturis* tribuitur. *Praedicitur autem a Prophetis aliis tempus*, quo *Iudæi*, DOMINI *professione* missa et repudiata, hoc ipso *verae fidei et pietatis studio se a gentibus superari passuri* sint, vid. Esa. LXIV, 6. et LXV, 1. etc. coll. Sach. XIII, 9. Quod teste *historia* euenit tum, quum *repudiarent eum*, qui, vt *Dauid* clare praedixerat, DOMINI *nomine et auctoritate instructus*, *venturus erat*, Pf. CXVIII, 22-26. coll. Matth. XXIII, 39. et XXI, 42. hancque DOMINI *inuocationem* esse, quam *Deus* hic commendat, PAVLLVS clare docet ad Rom. X, 13. Vim autem huius locutionis et discrimen a *videre faciem Domini*, nemo, quod quidem scio, verius disertiusque exposuit LVTHERO nostro in *Comment. ad h. l.* — ימלט σωθήσεται latum quidem in libris V. T. vsum habet; hic tamen, vt saepius alibi, *effugiendi*, seu *elabendi*, sensu sumitur, docente nexu. Promittitur itaque: DOMINI *professores cum reliquis incredulis non perituros esse*, sed *seruatim iri*; quod *suis ipse DOMINVS* in *vaticinio* de *fatis Hierosolymorum* vltimis iisdem verbis promisit, Matth. XXIV, 22. coll. 16. Ab his autem longe diuersa sunt, quæ *Hierosolymitanis, Chaldaeorum gladio elapsis*, Ezechiel c. V, 3. 4. et *Ieremias* c. XLII, 17. *minari* iubentur. — Causa additur haec: כי בהר nam in *monte Sion* et *Hierosolymae* erunt, qui *euadent*. Sionis mons et Hierosolyma princeps olim *sacrorum Israeliticorum* sedes fuit. Hic tamen non *sedes ipsa*, sed *sedis incolae*, seu *ipsi Israelitae*, per metonymiam

miam intelliguntur, poscente mox sequente ובשרידים. Optime PETRVS Act. II, 39. e) hunc ipsum locum spectans: ὑμῖν γὰρ ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, h. e. Iudaeis, seu Israelitis, natis. — כּאשר נתא recte DATHIVS cum aliis: quemadmodum promisit DOMINVS, plane vti Luc. I, 55. καθὼς ἐλάλησε πρὸς τὰς πατέρας ἡμῶν, bene monente BAHRTIO in App. ad h. l. Talis promissio habetur Esa. XXXVII, 32. sed magis probabile est, spectari hic, vt Luc. I, 55. promissa, patribus olim data diuinitus de seruandis ipsorum posteris. Vnde PAVLLO Iudaei ad Christum conuersi λαῖμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος dicuntur ad Rom. XI, 5. Christo autem aduersantes κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς (propter gentes), κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν ἀγαπῆται διὰ τοὺς πατέρας, audiunt, ib. com. 28. Sequitur — ובשרידים. Vocabulum f) שריר Arabibus proprie profugum et extorrem significat; qui potior quoque in sacris literis huius vocis vsus est. vid. Ios. X, 20. et 28. Thr. II, 22. et Ier. XXXI, 2. coll. Ezech. VI, 8. item Obadj. 14. coll. Deut. XXIII, 16. Sic CHALDAEVS quoque et SYRVS nostrum locum intellexerunt. Videntur tamen vi oppositi non Iudaei, aut Israelitae, intelligendi, quod quidem placet HIERONYMO in Comment. s) sed gentes h) potius ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τῆ Ἰσραήλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, vt PAVLLVS habet ad Ephes. II, 12. aut οἱ εἰς μακροῖν, vt PETRVS nostrum locum manifesto explicat Act. II, 39. aut ἄλλα πρόσβατα,

e) Bahrtdt. l. c. p. 146. locum sic interpretatur: in monte Sion, ait, h. e. professoribus Messiae salus et ereptio speranda solis erit. Nam Sion, i. e. Hierosolyma, ponitur hoc loco pro metropoli christiana. Sed scirem, vnde hoc probauerit; praesertim cum disertae interpretationi Petrinae, quam tamen Vir Doct. non spernit, haec parum conueniat sententia. f) In vertenda hac voce valde fluctuant interpretes. Dathius v. c. in prima vers. reddidit: reliquos; in altera: superstites. Bahrtdt. vel posteros, vel post calamitates residuos, vult intelligi. g) Idem in Comment. ad h. l. tradit: Iudaeos SARIDIM loci nomen existimare. Cuius rei causa procul dubio haec est, quod hoc vocabulum monti Sionis et Hierosolymae respondere, recte crederent. Talmudistae autem in locis omnibus supra laud. longe aliam fouent sententiam, et plane contrariam. Docent enim repetita vice, hoc ex loco constare, שריר in scripturis sacris idem quod חכמים h. e. eruditum, seu legis peritum, esse. h) Sic quoque Luther. l. c.

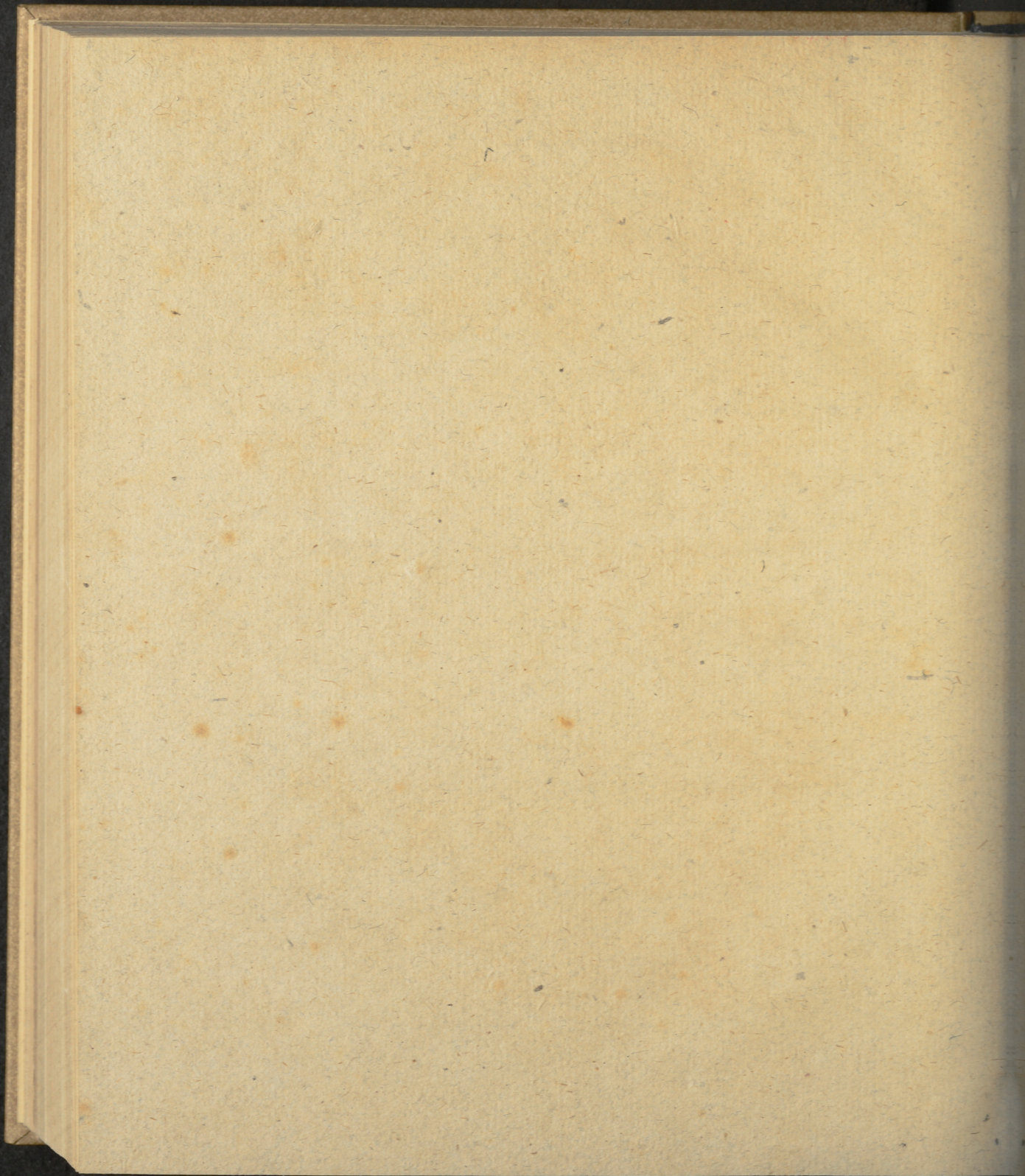
βατα, ἃ ἔκ εἰσι ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, vt loquitur DOMINVS Ioan. X, 16.
 — קוֹמֵי יִשְׂרָאֵל quos DOMINVS vocabit. ⁱ⁾ Sic optime vertitur Act. II,
 39. *Iudaei et Israelitae* diu ante Christum ad regnum Dei vocati fue-
 rant disertis promissis diuinis et vaticiniis quam plurimis; *Gentes*
 autem ad ciuitatem Israeliticam, seu ad regnum Dei, tunc demum
 vocabantur, quum ingrati Iudaei oblatam, quam Deus maioribus
 promiserat, gratiam repudiaissent, docente ipso DOMINO Matth. XXI,
 1 - 10. Hinc PAVLLVS: λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς
 ὑπὲρ ἀληθείας Θεῶ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων. τὰ δὲ
 ἔθνη ὑπὲρ ἐλέως δοξάσαι τὸν Θεόν. ad Rom XV, 8. 9. ^{k)}

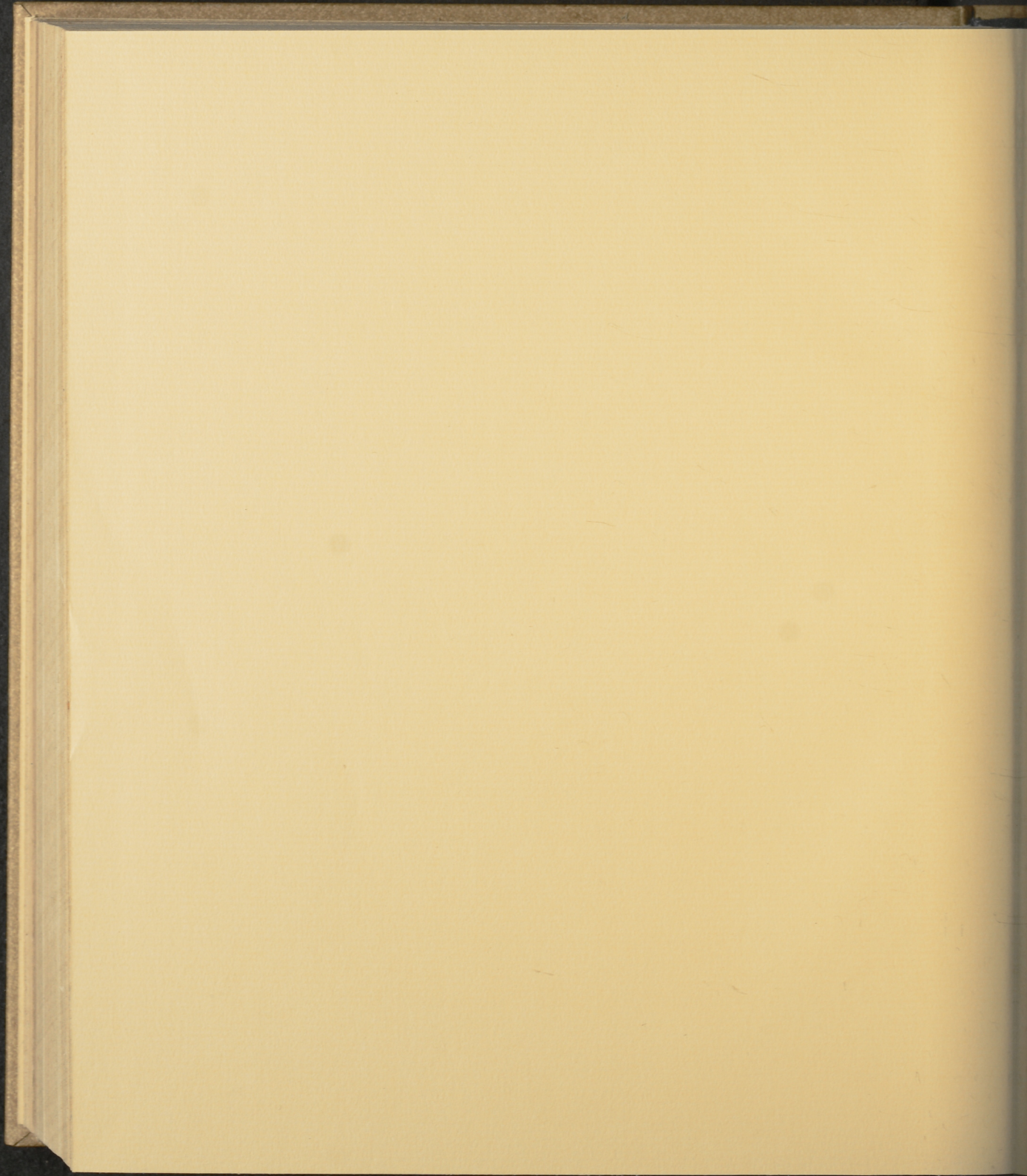
Sed vsus fert, et consuetudo, vt pedem hic sistamus, persecu-
 turi reliqua alio, si Deus coeptis votisque annuerit, tempore. Spe-
 ramus quoque fore, vt vel solae hae propositae obseruationes piis et
 eruditis mentibus sufficiant ad intelligendum, quomodo de Ioelis va-
 ticio, et per hoc de ipsa illa re, cuius nos memoriam hodiernis
 solemnibus, piorum maiorum more, renouamus, iudicandum sit.
 Aemulamini itaque, CIVES OPTIMI, optimorum maiorum gratif-
 simum in Deum animum, nec dubitate, beneficium maximum, quod
 Deus O. M. impletis tantis promissis, in nos et vniuersum genus
 humanum, per Dominum nostrum Iesum Christum, liberaliter contu-
 lit, eadem, qua illi, pietate nobiscum profequi. P. P. in Acad. Vite-
 bergensi ipsis sacris Pentecost. An. CIO IO CCLXXXII.

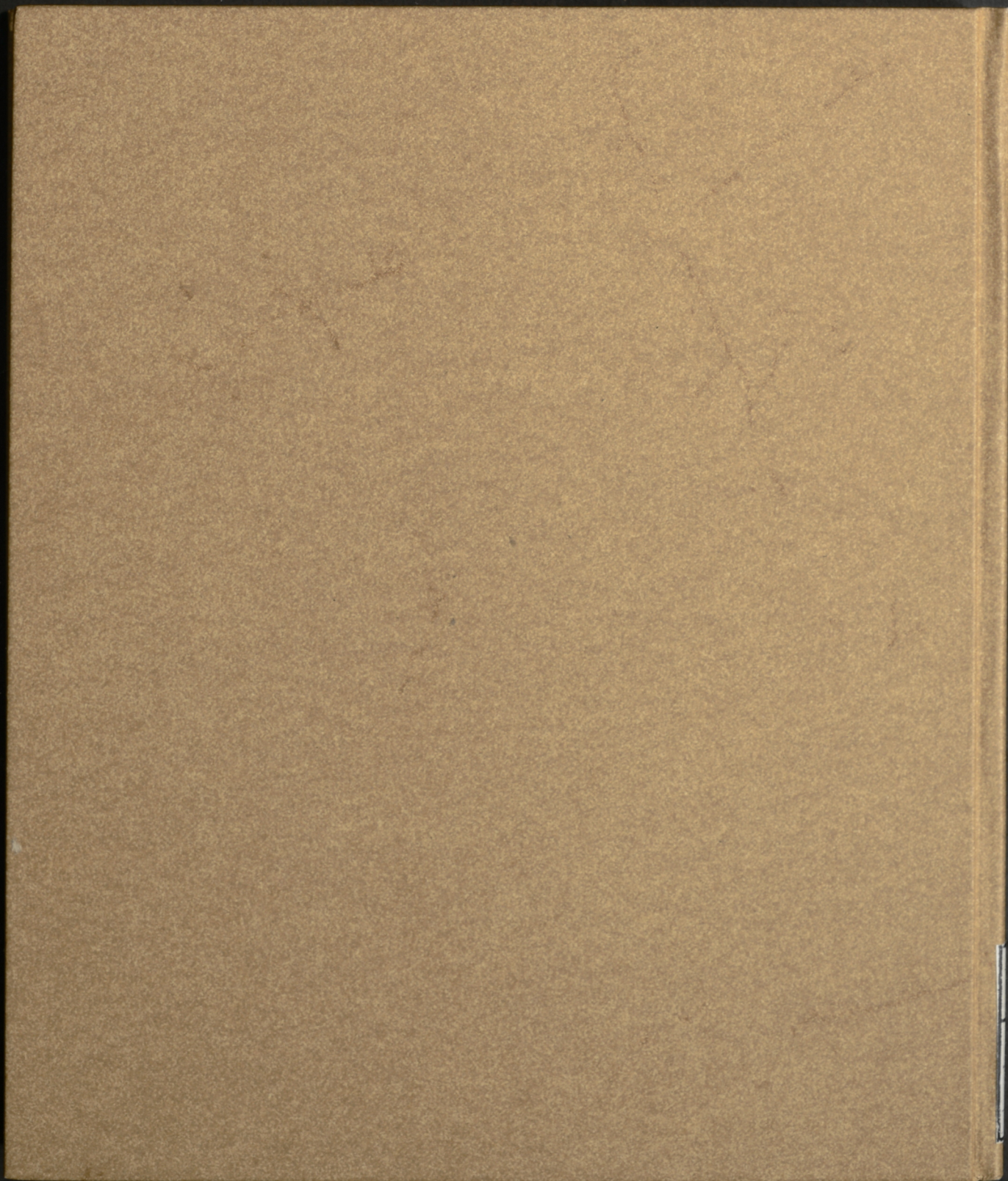
ⁱ⁾ *Raschi* in Com. vim huius locutionis bene explicat, approbante quoque *Drusio*.
 Docet enim intelligendam *de iis esse, qui ad conuiuium inuidentur*; quae senten-
 tia cum Parabola Domini Matth. 21, 1-10. pulere congruit. *Grotius* contra ex
 Ier. 32, 23. perperam cogit, *vocare* hic idem, quod *destinare*, esse. *Dathius* in
 prima edit. *nec non reliqui, quos Ioua vocabit*; in altera: *et superflites quidam,*
quibus fauebit, secutus, vt videtur, *Bahrdtium*. Illud procul dubio melius. ^{k)}
 Bene *Burkius* laud. loc. Quos vocat Dominus, *Antitheton ad dixit. De Zione*
et Hierosolymis dixerat Dominus et promiserat expresse. De ceteris vocatio est
liberrima.

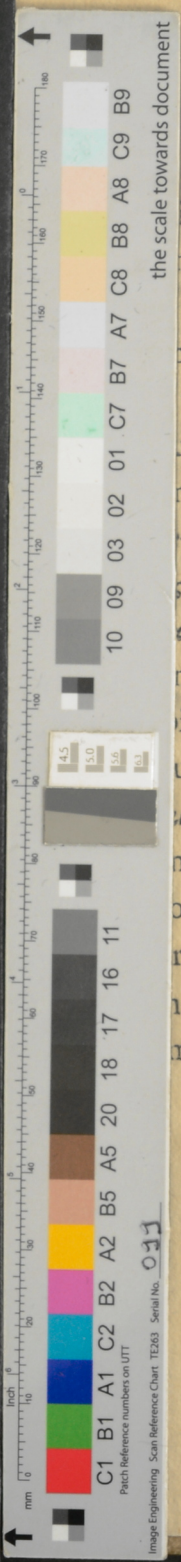
VITEBERGAE

LITERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII.

tur. Ille e N. T. quaedam attulit loca. Nec
 otio vocabulorum τὰ υἱὰ τὰ ἀνθρώπων de Christo
 sibi que familiarissima, quod Pharisei eum fili-
 profitebantur. Reliquum est, vt pauca dicam ad
 vim tum verbi αἰῶν Xenophonti κῦρὰ παιδείας lib.
 a temporis vitae vsitati: καλλιον καὶ ἡδιον τον αἰῶνα
 n familiaris Iudaeorum loquendi rationis ὅτε ἐν
 τε ἐν τῷ μελλοντι, quam Marcus loco citato per ἕκ
 τον αἰῶνα ἀλλ' ἐνοχὸς ἐστὶν αἰῶνις κρείσσεις interpretatur.
 e libris Sacris non infrequentem etiam exprini
 nas graues dabit. Itaque difficile est dictu, Chri-
 unionem Iudaeorum tetigisse, se partem in altera
 uant, habituros. Varias significationes vocum
 μῶν μελλων, Ebraeorum הוֹלֵם הוֹלֵם atque הוֹלֵם הוֹלֵם
 n, enumerat Meuschenii N. T. e Talm. illust. &
 omment. in Ep. Pauli ad Eph. exc. 1. Totum
 ransfero: si quis hominibus probra obiicit, faci-
 habitur illi: at qui in signa diuina maledicta dicit,
 mpune faciet; quod in exemplo Pharaonis cerni

